NCERT Archive

SOLUTIONS BOOK

CLASS 8

Sanskrit · Deepakam

CHAPTER 5

गीता सुगीता कर्तव्या

Complete Exercise Solutions · सम्पूर्ण अभ्यास-समाधान

अभ्यासात् जायते सिद्धिः

परियोजनाकार्यम्

Contents

Class 8 Sanskrit · Deepakam · Chapter 5 — गीता सुगीता कर्तव्या

EX **अभ्यासात् जायते सिद्धिः** — 8 questions · Q1 Q2 Q3 Q4 Q5 Q6 Q7 Q8 — 3

PR **परियोजनाकार्यम्** — 2 questions · Q1 Q2 — 9

Every question is followed by its answer. Question numbers above are clickable and the PDF bookmarks panel lets you jump to any exercise set or question.
The word-meaning tables of the lesson (pp. 55–56) already give Hindi and English meanings; their column "मातृभाषया अर्थं लिखत" is for each student's own mother tongue.
हिन्दी: प्रत्येक प्रश्न के बाद उसका उत्तर दिया गया है। ऊपर प्रश्न-संख्याओं पर क्लिक करके सीधे वहाँ जाया जा सकता है। पाठ की शब्दार्थ-तालिकाओं (पृ. 55–56) में हिन्दी और अंग्रेज़ी अर्थ पहले से दिए हैं; "मातृभाषया अर्थं लिखत" स्तम्भ प्रत्येक विद्यार्थी की अपनी मातृभाषा के लिए है।

NCERT Archive

EX

CLASS 8 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 5

अभ्यासात् जायते सिद्धिः

Solutions · 8 questions · समाधान · ८ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् एकपदेन उत्तरं लिखत —

(क) श्रद्धावान् जनः किं लभते ?

(ख) कस्मात् सम्मोहः जायते ?

(ग) सम्मोहात् किं जायते ?

(घ) अर्जुनाय गीतां कः उपदिष्टवान्?

(ङ) हर्षामर्षभयोद्वेगैः मुक्तः नरः कस्य प्रियः भवति ?

ANSWER उत्तर

(क) ज्ञानम्
Knowledge · ज्ञान
p. 52, verse 4 — “श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ।”

(ख) क्रोधात्
From anger · क्रोध से
p. 50, verse 2 — “क्रोधाद्भवति सम्मोहः…”

(ग) स्मृतिविभ्रमः
Loss of memory · स्मरण-शक्ति का नाश
p. 50, verse 2 — “सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः ।”

(घ) श्रीकृष्णः
Shri Krishna · श्रीकृष्ण
p. 49 — “भगवान् श्रीकृष्णः… अर्जुनं… उपदिष्टवान् ।”

(ङ) भगवतः (श्रीकृष्णस्य)
Dear to the Lord (Krishna) · भगवान् (श्रीकृष्ण) का प्रिय
p. 53, verse 7 — “हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ।”

(क) ज्ञानम् · (ख) क्रोधात् · (ग) स्मृतिविभ्रमः · (घ) श्रीकृष्णः · (ङ) भगवतः

NCERT Archive

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत —

(क) कीदृशं वाक्यं वाङ्मयं तपः उच्यते ?

(ख) कीदृशः जनः स्थितधीः उच्यते ?

(ग) जनः कथं प्रणश्यति ?

(घ) जनः कथम् उत्तमां शान्तिं प्राप्नोति ?

(ङ) उपदेशप्राप्तये त्रयः उपायाः के भवन्ति ?

ANSWER उत्तर

(क) यत् वाक्यम् अनुद्वेगकरं सत्यं प्रियं हितं च भवति तत् वाङ्मयं तपः उच्यते ।

p. 54, verse 8 (Speech that does not agitate, and is true, pleasing and beneficial, is called verbal penance.)
हिन्दी: जो वाक्य उद्वेग न करने वाला, सत्य, प्रिय और हितकारी हो, वह वाचिक तप कहलाता है।

(ख) यः दुःखेषु अनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः वीतरागभयक्रोधः च भवति सः मुनिः स्थितधीः उच्यते ।

p. 50, verse 1 (One whose mind is not shaken in sorrow, who has no craving in joy and is free from attachment, fear and anger.)
हिन्दी: जिसका मन दुःखों में विचलित नहीं होता, जो सुखों में इच्छा-रहित है और राग, भय व क्रोध से मुक्त है, वह मुनि स्थितप्रज्ञ कहलाता है।

(ग) क्रोधात् सम्मोहः भवति, सम्मोहात् स्मृतिविभ्रमः, स्मृतिभ्रंशात् बुद्धिनाशः, बुद्धिनाशात् जनः प्रणश्यति ।

p. 50, verse 2 (Anger → delusion → loss of memory → loss of intellect → destruction.)
हिन्दी: क्रोध से मोह, मोह से स्मृति-भ्रम, स्मृति-नाश से बुद्धि-नाश और बुद्धि-नाश से मनुष्य नष्ट हो जाता है।

(घ) श्रद्धावान् तत्परः संयतेन्द्रियः जनः ज्ञानं लब्ध्वा अचिरेण परां शान्तिं प्राप्नोति ।

p. 52, verse 4 (A faithful, devoted, self-controlled person gains knowledge and soon attains supreme peace.)
हिन्दी: श्रद्धावान्, तत्पर और संयमी मनुष्य ज्ञान पाकर शीघ्र ही परम शान्ति प्राप्त करता है।

(ङ) प्रणिपातः, परिप्रश्नः सेवा च उपदेशप्राप्तये त्रयः उपायाः भवन्ति ।

p. 51, verse 3 (Humble salutation, questioning, and service.)
हिन्दी: प्रणाम (नम्रता), प्रश्न पूछना और सेवा — ये उपदेश पाने के तीन उपाय हैं।

NCERT Archive

QUESTION 3 प्रश्न 3

३. कोष्ठके दत्तानि पदानि उपयुज्य वाक्यानि रचयत —

सेवया | **स्मृतिविभ्रमः** | **योगी** | **वाङ्मयं** | **स्थितधीः**

(क) अनुद्वेगकरं सत्यं प्रियहितं च वाक्यं .... तपः उच्यते ।
(ख) सततं सन्तुष्टः दृढनिश्चयः च .... भवति ।
(ग) अनुद्विग्नमनाः मुनिः .... उच्यते ।
(घ) तद् आत्मज्ञानं प्रणिपातेन परिप्रश्नेन .... च विद्धि ।
(ङ) सम्मोहात् .... भवति ।

ANSWER उत्तर

(क) अनुद्वेगकरं सत्यं प्रियहितं च वाक्यं **वाङ्मयं** तपः उच्यते ।
p. 54, verse 8 · verbal penance · वाचिक तप

(ख) सततं सन्तुष्टः दृढनिश्चयः च **योगी** भवति ।
p. 53, verse 6 · the yogi · योगी

(ग) अनुद्विग्नमनाः मुनिः **स्थितधीः** उच्यते ।
p. 50, verse 1 · the steady-minded · स्थितप्रज्ञ

(घ) तद् आत्मज्ञानं प्रणिपातेन परिप्रश्नेन **सेवया** च विद्धि ।
p. 51, verse 3 · by service · सेवा से

(ङ) सम्मोहात् **स्मृतिविभ्रमः** भवति ।
p. 50, verse 2 · loss of memory · स्मृति-भ्रम

(क) वाङ्मयं · (ख) योगी · (ग) स्थितधीः · (घ) सेवया · (ङ) स्मृतिविभ्रमः

QUESTION 4 प्रश्न 4

४. अधोलिखितानि पदानि उपयुज्य वाक्यानि रचयत —

(क) उच्यते (ख) च (ग) न (ङ) लब्ध्वा (ङ) कुर्यात्

[The book numbers the last two items both as (ङ). · पुस्तक में अन्तिम दो भागों की संख्या (ङ) ही छपी है ।]

ANSWER उत्तर

Sample sentences (other correct sentences are also acceptable).
हिन्दी: नमूना-वाक्य (अन्य शुद्ध वाक्य भी स्वीकार्य हैं) ।

(क) सत्यं प्रियं हितं च वाक्यं तपः **उच्यते** ।
Such speech is called a penance. · ऐसा वाक्य तप कहा जाता है ।

NCERT Archive

(ख) रमेशः पुस्तकं पठति लिखति **च** ।
Ramesh reads and writes a book. · रमेश पुस्तक पढ़ता और लिखता है।

(ग) क्रोधात् विवेकः **न** तिष्ठति ।
Discrimination does not remain in anger. · क्रोध में विवेक नहीं रहता।

(ङ) श्रद्धावान् ज्ञानं **लब्ध्वा** शान्तिं प्राप्नोति ।
Having gained knowledge, the faithful attains peace. · श्रद्धावान् ज्ञान पाकर शान्ति पाता है।

(ङ) सर्वदा जनः सत्यं वदेत् सत्कर्म च **कुर्यात्** ।
One should always speak the truth and do good deeds. · मनुष्य सदा सत्य बोले और अच्छे कर्म करे।

QUESTION 5 प्रश्न 5

५. पाठानुसारं समुचितेन पदेन श्लोकं पूरयत —
(क) श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः .... ।
(ख) .... चैव वाङ्मयं तप उच्यते ।
(ग) सन्तुष्टः सततं योगी यतात्मा .... ।
(घ) .... भवति सम्मोहः सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः ।
(ङ) तद्विद्धि .... परिप्रश्नेन सेवया ।

ANSWER उत्तर

(क) श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः **संयतेन्द्रियः** ।
p. 52, verse 4

(ख) **स्वाध्यायाभ्यसनं** चैव वाङ्मयं तप उच्यते ।
p. 54, verse 8

(ग) सन्तुष्टः सततं योगी यतात्मा **दृढनिश्चयः** ।
p. 53, verse 6

(घ) **क्रोधाद्** भवति सम्मोहः सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः ।
p. 50, verse 2

(ङ) तद्विद्धि **प्रणिपातेन** परिप्रश्नेन सेवया ।
p. 51, verse 3

(क) संयतेन्द्रियः · (ख) स्वाध्यायाभ्यसनं · (ग) दृढनिश्चयः · (घ) क्रोधाद् · (ङ) प्रणिपातेन

NCERT Archive

QUESTION 6 प्रश्न 6

६. उदाहरणानुसारं पदानि स्त्रीलिङ्गे परिवर्तयत —

उदाहरणम् — श्रद्धावान् - श्रद्धावती ; बुद्धिमान् - बुद्धिमती

(क) गुणवान् (ख) आयुष्मान् (ग) क्षमावान् (घ) ज्ञानवान् (ङ) श्रीमान्

ANSWER उत्तर

Rule: masculine words ending in **-वान् / -मान्** become **-वती / -मती** in the feminine.
हिन्दी: नियम: पुल्लिङ्ग के **-वान् / -मान्** अन्त वाले शब्द स्त्रीलिङ्ग में **-वती / -मती** हो जाते हैं।

(क) गुणवान् – **गुणवती**
A virtuous woman · गुणवती स्त्री

(ख) आयुष्मान् – **आयुष्मती**
Long-lived (f.) · दीर्घायु (स्त्री)

(ग) क्षमावान् – **क्षमावती**
Forgiving (f.) · क्षमाशील (स्त्री)

(घ) ज्ञानवान् – **ज्ञानवती**
Knowledgeable (f.) · ज्ञानवती

(ङ) श्रीमान् – **श्रीमती**
Prosperous lady / Mrs · श्रीमती

QUESTION 7 प्रश्न 7

७. समुचितेन पदेन सह स्तम्भौ मेलयत —

(अ)	(इ)
(क) सर्वभूतानाम्	पुनः पुनः प्रश्नकरणेन
(ख) अनुद्विग्नमनाः	स्थिरमतिमान्
(ग) स्थितधीः	इन्द्रियसंयमी
(घ) परिप्रश्नेन	यस्य मनः विचलितं न भवति
(ङ) संयतेन्द्रियः	सर्वेषां प्राणिनाम्

ANSWER उत्तर

(क) सर्वभूतानाम् ⟶ **सर्वेषां प्राणिनाम्**
Of all beings · सभी प्राणियों का (p. 56)

(ख) अनुद्विग्नमनाः ⟶ **यस्य मनः विचलितं न भवति**
One whose mind is not disturbed · जिसका मन विचलित नहीं होता (p. 55)

NCERT Archive

(ग) स्थितधीः ⟶ **स्थिरमतिमान्**
Steady-minded · स्थिर बुद्धि वाला (p. 55)

(घ) परिप्रश्नेन ⟶ **पुनः पुनः प्रश्नकरणेन**
By repeated questioning · बार-बार प्रश्न करने से (p. 55)

(ङ) संयतेन्द्रियः ⟶ **इन्द्रियसंयमी**
One with controlled senses · जिसने इन्द्रियों को वश में किया है (p. 55)

QUESTION 8 प्रश्न 8

८. श्रीमद्भगवद्गीतायाः विषये पञ्च वाक्यानि लिखत —
(क) .... (ख) .... (ग) .... (घ) .... (ङ) ....

ANSWER उत्तर

Sentences based on the “योग्यताविस्तरः” section (p. 59) and the lesson.
हिन्दी: “योग्यताविस्तरः” (पृ. 59) और पाठ के आधार पर वाक्य।

(क) श्रीमद्भगवद्गीता भगवतः श्रीकृष्णस्य उपदेशानां सङ्कलनात्मकः ग्रन्थः अस्ति ।
Shrimad Bhagavad Gita is a collection of Lord Krishna’s teachings. · श्रीमद्भगवद्गीता भगवान् श्रीकृष्ण के उपदेशों का संकलन-ग्रन्थ है।

(ख) श्रीकृष्णः कुरुक्षेत्रे अर्जुनाय गीताम् उपदिष्टवान् ।
Krishna taught the Gita to Arjuna at Kurukshetra. · श्रीकृष्ण ने कुरुक्षेत्र में अर्जुन को गीता का उपदेश दिया।

(ग) महर्षिः वेदव्यासः महाभारतस्य भीष्मपर्वणि गीतां वर्णितवान् ।
Maharshi Vedavyasa described the Gita in the Bhishma Parva of the Mahabharata. · महर्षि वेदव्यास ने महाभारत के भीष्मपर्व में गीता का वर्णन किया।

(घ) गीतायाम् अष्टादश अध्यायाः सन्ति ।
The Gita has eighteen chapters. · गीता में अठारह अध्याय हैं।

(ङ) गीतायां सप्तशतं (७००) श्लोकाः सन्ति ।
The Gita has seven hundred (700) verses. · गीता में सात सौ (700) श्लोक हैं।

NCERT Archive

PR

CLASS 8 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 5

परियोजनाकार्यम्

Solutions · 2 questions · समाधान · २ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. कक्षायां श्रीमद्भगवद्गीतानुगुणं ‘स्थितधीः’ इति विषयम् अधिकृत्य ‘मम जीवनलक्ष्यम्’ इत्यस्मिन् विषये परिचर्चां स्थापयतु ।

ANSWER उत्तर

This is a class discussion. Points drawn from the verses of the lesson:
हिन्दी: यह कक्षा-चर्चा की गतिविधि है। पाठ के श्लोकों से लिए गए बिन्दु:

१. मम जीवनलक्ष्यं स्थितधीः भवितुम् अस्ति ।
My life’s aim is to become steady-minded. · मेरे जीवन का लक्ष्य स्थितप्रज्ञ बनना है।

२. दुःखेषु अनुद्विग्नः सुखेषु च विगतस्पृहः भविष्यामि ।
I will stay calm in sorrow and unattached in joy (verse 1). · दुःख में अविचलित और सुख में अनासक्त रहूँगा/रहूँगी (श्लोक 1)।

३. क्रोधं त्यक्त्वा विवेकेन कार्यं करिष्यामि ।
I will give up anger and act with discernment (verse 2). · क्रोध छोड़कर विवेक से कार्य करूँगा/करूँगी (श्लोक 2)।

४. श्रद्धया संयमेन च ज्ञानं प्राप्स्यामि ।
I will gain knowledge with faith and self-control (verse 4). · श्रद्धा और संयम से ज्ञान प्राप्त करूँगा/करूँगी (श्लोक 4)।

५. सर्वेषां प्राणिनां मित्रं करुणः च भविष्यामि ।
I will be a friend and compassionate to all beings (verse 5). · सभी प्राणियों का मित्र और करुणावान् बनूँगा/बनूँगी (श्लोक 5)।

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. विविध-धर्माणां धर्मग्रन्थानां नामानि विलिख्य कस्यचित् एकस्य धर्मग्रन्थस्य विवरणं लिखत ।

ANSWER उत्तर

Names of some well-known scriptures, then a description of one (the Gita, from the lesson).
हिन्दी: कुछ प्रसिद्ध धर्मग्रन्थों के नाम, फिर एक ग्रन्थ (गीता, पाठ के आधार पर) का विवरण।

१. सनातन-धर्मः — वेदाः, श्रीमद्भगवद्गीता, रामायणम्, महाभारतम्
Sanatana Dharma: Vedas, Bhagavad Gita, Ramayana, Mahabharata · सनातन धर्म: वेद, गीता, रामायण, महाभारत

NCERT Archive

२. बौद्ध-धर्मः — त्रिपिटकम् (धम्मपदम्)
Buddhism: Tripitaka (Dhammapada) · बौद्ध धर्म: त्रिपिटक (धम्मपद)

३. सिख-धर्मः — गुरुग्रन्थसाहिबः
Sikhism: Guru Granth Sahib · सिख धर्म: गुरु ग्रन्थ साहिब

४. इस्लाम-धर्मः — कुरानम्
Islam: the Quran · इस्लाम धर्म: कुरान

५. ईसाई-धर्मः — बाइबिलम्
Christianity: the Bible · ईसाई धर्म: बाइबिल

श्री-गी **श्रीमद्भगवद्गीता** — भगवतः श्रीकृष्णस्य अर्जुनाय प्रदत्तानां जीवनमूल्यसम्बद्धानाम् उपदेशानां सङ्कलनात्मकः ग्रन्थः अस्ति । महर्षिः वेदव्यासः महाभारतस्य भीष्मपर्वणि गीतां वर्णितवान् । गीतायाम् अष्टादश अध्यायाः सप्तशतं (७००) श्लोकाः च सन्ति ।

The Gita is a collection of Krishna’s teachings on life values given to Arjuna; it has 18 chapters and 700 verses (p. 59).
हिन्दी: गीता भगवान् श्रीकृष्ण द्वारा अर्जुन को दिए गए जीवन-मूल्यों के उपदेशों का संकलन है; इसमें 18 अध्याय और 700 श्लोक हैं (पृ. 59)।

NCERT Archive